

به نام خدا

پیامدهای کاهش جمعیت بر ثبات و توسعه اجتماعی

لیلا مرادیانی

تقریباً هر جمعیت، محور و مرکز توسعه و تغییرات اجتماعی در جهان معاصر بوده است. تغییرات جمعیتی، جنبه ای از زندگی ما و جهان پیرامون ما را تحت تأثیر قرار داده و اثرات متعددی بر خرده نظامهای اجتماعی، اقتصادی و محیطی وارد ساخته و منشأ تحولات چشمگیری در این حوزهها گردیده است. ایران در قرن چهاردهم هجری شمسی با دگرگونیهای اجتماعی متعددی همراه بوده است؛ به طوری که میتوان این قرن را عصر دگرگونیهای اجتماعی قلمداد کرد. روزگار ما در ابتدای قرن با انتهای آن بسیار متفاوت است، و جمعیت یکی از مهمترین اجزای این تفاوت بوده است. مطالعه و رصد مستمر جمعیت با هدف نیل به برنامه ریزی مناسب، برای توسعه همه جانبه کشور ضرورتی اجتناب ناپذیر است؛ زیرا تناسب سازی جمعیت يك کشور، با شرایط اقلیمی، جغرافیایی امکانات ظرفیتهای، منابع خدادادی و انسانی و بهره گیری درست از آنها، راز موفقیت هر کشوری در مسیر توسعه و پیشرفت است؛ زیرا در دنیای امروز، یکی از مهمترین مؤلفه های قدرت، جمعیت کمی و کیفی است. جمهوری اسلامی ایران اقدام به بازنگری سیاستهای جمعیتی کرد و در 30 اردیبهشت 1393 سیاستهای کلی جمعیت توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد. این سیاستها که در بند تدوین شده است به موضوعات و محورهای نظیر افزایش باروری به بالاتر از سطح جانشینی، تسهیل ازدواج و تشکیل 14 خانواده توانمندی جمعیت در سنین، فعالیت مدیریت مهاجرت و جابجایی های داخلی و بینالمللی سالمندی جمعیت و استفاده از ظرفیت و توانمندی سالمندان، ارتقاء سلامت جمعیت و کیفیت زندگی و غیره پرداخته است. تنها نکته ثابت در مورد جمعیتها انسانی این است که هیچ گاه ثابت نبوده و همواره پویا و در حال تغییر و تحول می باشد. بنابراین به جمعیت بایستی نگاهی پویا داشت و متناسب با تغییرات و آینده نگری آن به اتخاذ سیاستها و برنامههای مطلوب و پویا در راستای بهره برداری از فرصتها و مقابله با چالشها پرداخت. فرصتها و چالشهای جمعیتی همواره در حال تحول و شدن دائمی هستند به بیان دیگر ماهیت و نوع فرصتها و چالشهای جمعیتی در طول زمان متفاوت است. از این رو، تدوین سیاستها و برنامههای جمعیتی در هر دورههای مستلزم معین ساختن جهات آسیب زا و مسئله آفرین روندهای جمعیتی از یکسو و فرصتهای برآمده از تحولات، جمعیتی از سوی دیگر است. از این رو، مطالعه تغییرات و تحولات جمعیتی کمک شایانی به بهبود زیست اجتماعی و انسانی در جغرافیای جمعیت ساکن در یک قلمرو سرزمینی میکند. تحولات جمعیتی در کشور بر حسب عوامل و یا پیامدهای آن دارای ابعادی است. یکی از نگرانیها کاهش شدید باروری است که خود دارای پیامدهایی است. این پژوهش با رویکرد تحلیلی و اسنادی در پی واکاوی پیامدهای کاهش باروری و جمعیت در ایران است. یافتههای پژوهش حاکی از این است که پس از اجرای برنامه کنترل جمعیت و تنظیم خانواده در دهه 60 و تبلیغات شدید و حتی اعمال محدودیتهای قانونی برای بیش از سه فرزند و در ادامه غفلت از این موضوع و رهاسازی این سیاست ایران را با چالشهای مواجه ساخت؛ چالشهای اجتماعی، فرهنگی؛ چالشهای اقتصادی و چالشهای سیاسی و امنیتی.

کلیدواژه ها: جمعیت باروری چالشهای اقتصادی، چالشهای اجتماعی، فرهنگی و چالشهای سیاسی، امنیتی

امروزه با غیر ملموس شدن سرمایه و خلق ارزشهای جدید عملاً افزایش بهره وری و توسعه یافتگی هرچه بیشتر با کار هوشمندانه و آگاهانه با در نظر گرفتن نیازهای رو به رشد جوامع ممکن شده و به تعبیری ویژگی عصر حاضر عصر صنایع مبتنی بر دانش است و بر این اساس ثروتمندترین کشورهای جهان کشورهایی هستند که توانایی تولید دانش بیشتر را دارا باشند بنابراین علم و دانش جدیدترین بنیاد خلق ثروت در عصر شبکه‌های جهانی شناخته شده است.

اصطلاح "اقتصاد دانش بنیان عبارت است از اقتصادی که مستقیماً مبتنی بر تولید، توزیع و استفاده از دانش و اطلاعات باشد اقتصاد دانش بنیان بر چهار پایه به هم پیوسته و وابسته به یکدیگر بنا شده است نوآوری زیر ساختهای اقتصادی و نهادی زیر ساخت اطلاعاتی تحصیل از این رو نوآوری یکی از پایه های اقتصاد دانش بنیان است درصد رو به رشدی از ابداعات در بزرگترین اقتصادهای دنیا توسط صنایع دانش بنیان خلق میشود که به طور چشمگیری بر سرمایه انسانی نوآوری فنی تکیه دارند، از این رو دانش و نوآوری در اقتصاد جهانی قویترین ابزار جهت تقویت رقابت پذیری ملی است. کوتاه شدن چرخه عمر کالاها و فناوری به کارگرفته شده در آنها نیز بر اهمیت مقوله نوآوری در تجارت افزوده و باعث ترغیب بنگاهها به سرمایه گذاری و اختصاص منابع بیشتر به منظور توسعه و شکوف نمودن درخت نوآوری شده است نوآوری تلاش بشر در دستیابی به زندگی بهتر تلقی میشود و اهمیت آن چنان است که بخش اعظمی از توسعه کشورها بر اساس دستاوردهای علمی و فناوری آنها ارزیابی می-شود.

اما پایه ی اصلی نوآوری انسان و تواناییهای اوست اگرچه در گذشته مزیت نسبی بر اساس منابع طبیعی و خدادادی بود ولی در قرن حاضر مزیت نسبی را انسانها می‌آفرینند به بیان دیگر انسان میتواند با استفاده از دانش فنی و نیروی خلاق خود و با تأثیر از مهارت و آموزشهای لازم و با کشف نیازهای بشر و تولید کالاهای جدید و مدرن اقتصاد دانش بنیان را متجلی کند از این رو نقش رشد جمعیت و تأثیر آن بر کلیه ابعاد زندگی به ویژه اثرات اقتصادی آن بر جوامع مختلف از دیرباز مورد توجه محققان قرار گرفته است در واقع با توجه به تأثیر رشد جمعیت بر رشد و توسعه اقتصادی کشورها بسیاری از مطالعات در علم اقتصاد بر روی این موضوع متمرکز شده اند.

جمعیت و تغییرات آن به عنوان رکن اساسی یک جامعه تأثیر زیادی در رشد یا افول آن دارد؛ به طوری که اقتصاد، فرهنگ سیاست و بخشهای دیگر جامعه تحت تأثیر آن قرار میگیرد این مقاله با روشی توصیفی-تحلیلی، به پیامدهای کاهش جمعیت بر روابط انسانی در خانواده و جامعه پرداخته است. کاهش جمعیت در بخش خانواده سبب تغییراتی مانند تغییر شکل خانواده از گسترده به هسته ای، شیوع تکفرزند و عوارض ناشی از آن کاهش صلۀ ارحام و قطع حمایتهای خانوادگی میشود. و از آنجا که خانواده آیینۀ تمامنمای جامعه است؛ کاهش جمعیت علاوه بر سطح خانواده در گسترهای وسیع تر، سبب تغییراتی در اجتماع نیز میشود که این تغییرات عبارت اند از: از بین رفتن خرده فرهنگ،ها بروز سالمندی جمعیت و عوارض مترتب بر آن رفاه زدگی و تسلط فرهنگی بیگانگان [1]

مفهوم شناسی

تعریف جمعیت جمعیت به لحاظ لغوی معادل Population Structure است که به معنای ساختمان، ساخت و یا ساختار جمعیت میباشد [۲] کاهش جمعیت (انگلیسی Population decline): در انسان کاهش جمعیت انسان است که در اثر وقایعی بلند یا کوتاه مدت رخ میدهد که میتوان به گریز سفید ، پایین آمدن میزان باروری ، مهاجرت رکود اقتصادی خرابی شهرها بر اثر بلاهای مختلف، مرگ و میر زیاد در اثر خشونت بیماری یا فجایع دیگر اشاره کرد با این حال کاهش جمعیت انسانها ممکن است برای برخی مناطق مفیدی باشد چراکه منابع بیشتر و رقابت کمتری در میان ساکنان آن مناطق به وجود میآورد همچنین علاوه بر آلودگی هوا تخریب محیط زیست و غیره کاهش جمعیت میتواند علاوه بر تأثیرات مزیت محیطی بر افزایش درآمد سرانه تأثیر مستقیمی بگذارد به نحوی که این شاخص اقتصادی افزایش یابد. [۳]

گاهی اوقات اصطلاح کم جمعیتی برای یک سیستم اقتصادی خاص به کار می رود. به تعداد اشاره نمیکند ، و اصطلاحی در مخالفت با اضافه جمعیت نیست ، بلکه به کل جمعیت ممکن می پردازد که می توان با غذا ، آب سرویس بهداشتی و سایر زیرساختهای موجود حیا آنها را حفظ کرد. «کم جمعیتی» معمولاً به حالتی گفته میشود که در آن جمعیت یک کشور به اندازه ای کاهش یافته است که نمیتواند از

سیستم اقتصادی فعلی آن پشتیبانی کند بنابراین این اصطلاح هیچ ارتباطی با جنبه های بیولوژیکی ظرفیت نیروی انسانی، ندارد بلکه یک واژه اقتصادی است که نشان میدهد طرحهای اقتصادی برخی از کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته ممکن است پس از کاهش جمعیت تا حد معینی با شکست مواجه شوند به عنوان مثال اگر بازنشتگان از طریق سیستم تامین اجتماعی که پس انداز نمیکند حمایت شوند، در صورتی که یک جنبش مهاجرت بزرگ رخ دهد، ممکن است سطح بهره وری نسل جوان نتواند از نسلهای قدیمی حمایت کند. [۴]

جمعیت

مسئله جمعیت، از مباحث معمول در سیاست گذاریهای یک جامعه و کشور است. در آیات قرآن کریم نسبت به جمعیت و تولید نسل و همچنین آثار و برکات آن تذکر داده است (الاسرا 31) و در روایات معصومین (ع) نیز این مهم مورد توجه واقع شده است چه بسا پرجمعیتی و یا کم جمعیتی تأثیر زیاد و غیر قابل انکاری بر قوت و ضعف جامعه انسانی داشته باشد [۵] و در روایات معصومین (ع) نیز این مهم مورد توجه واقع شده است چه بسا پرجمعیتی و یا کم جمعیتی تأثیر زیاد و غیر قابل انکاری بر قوت و ضعف جامعه انسانی داشته باشد در کنار سفارش قرآن کریم و ائمه هدی (ع) نسبت به تولید نسلو تربیت فرزندان صالح آفات و آسیبهای زیادی نیز در سر راه خانوادهها نسبت به تولید نسل و افزایش جمعیت وجود دارد که ناشی از توطئه های دشمنان در این زمینه میباشد. لذا لازم است که خانوادهها با توجه به سفارش قرآن، کریم روایات و رهبری نسبت به تولید نسل و خطرات ناشی از کاهش جمعیت و همچنین تربیت صحیح فرزندان اهتمام و تدابیر لازم را اتخاذ نمایند. همگان ثابت است که جمعیت یک کشور به خصوص جمعیت جوان آن در رشد و شکوفایی مؤثر است و این مهم در بخش کشاورزی، صنعت معادن و از همه مهمتر در بحث تولید و گسترش علم که رقابت کشورها را شامل میشود ناشی از کثرت جمعیت به خصوص جمعیت جوان کشور است. باتوجه به اینکه جمعیت و افزایش آن و خطرات ناشی از کاهش آن امروزه بیش از هر زمان دیگری محسوس است میزان شدید رشد جمعیت ایران در سالهای 55 تا سال 75 دولت را به فکر اتخاذ تصمیمی اساسی مبنی بر کاهش زاد و ولد انداخت. در آن سالها جلسات و کفرانسهها و سمینارهای مختلفی برگزار شد تا به نحوی جلوی افزایش بیرویه جمعیت گرفته شود و تقریباً تمام مسئولین کشور هم با این اقدام موافق بودند اما اکنون و با توجه به مساحت کشور خطر بیماریها حوادث طبیعی و غیرطبیعی تهدیدها و ... با هشدار رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی)، خطر تحدید نسل برای آینده ایران اسلامی اعلام شده است

قرآن کریم به عنوان کتابی جامع برای مسلمانان خود را طرفدار جمعیت مطلوب و مناسب معرفی کرده و آیات زیادی وجود دارد که به موضوعات مهم جمعیتی از جمله ازدواج و خانواده (شوری/ 11- فاطر/ 11)، کمیت جمعیت (نوح - 6 اسرا 12) و کیفیت جمعیت (نور/ 33- بقره 233 احقاف 15) پرداخته شده است که هر کدام به نوعی به مسئله جمعیت اشاره دارند در سوره اعراف راجع به جمعیت آمده است که پادتان نرود، إذ کنتم قلیلاً شما جمعیتان قلیل بود کم بود فکترکم» جمعیت شما را بیشتر کردیم (این) یعنی چه؟ یعنی کثرت جمعیت یک ارزش است درواقع خداوند نسبت به کاهش

جمعیت مسلمانان احساس خطر می کند لذا اشاره دارد که ای مسلمانان به هوش باشید که جمعیت کم برای جوامع اسلامی نوعی زنگ خطر در مواجهه با دشمنان است لذا به فکر چاره اندیشی باشید. یکی از تلاشهای دشمنان این است که نسل ما را کم کنند تا به اهداف مورد نظر خود برسند، زیرا می دانند که امکان دسترسی و نابودی جوامع اسلامی با جمعیت کم بیشتر است لذا در کشورهای مسلمان در این چند دهه اخیر دقیقاً بر روی این موضوع سرمایه گذاری کرده اند. در سالهای قبل، افراد مختلفی بوده اند که تحت عنوان تنظیم خانواده و شعار «فرزند کمتر، زندگی بهتر» ندانسته به دنبال پیاده کردن نقشه دشمن بوده اند در حدیث آمده است که اگر هر وقت یک چیزی به سمت شما آمد و میدانید حق چیست باطل چیست فعلیکم بالقرآن» [۶] با قرآن بسنجید که این حق است یا حق نیست حالا قرآن راجع به جمعیت و بچه دار شدن چه میگوید؟

می گوید پادتان نرود، إذ کنتم قلیلاً شما جمعیتان قلیل بود کم بود فکترکم» (اعراف/ 86) جمعیت شما را بیشتر کردیم این یعنی چه؟ یعنی کثرت جمعیت یک ارزش است. لذا باید بیشتر به هوش باشیم و این خطر بزرگ را دفع نماییم [۷]

قرآن کریم در خصوص کاهش جمعیت از ترس فقر و گرسنگی اشاره دارد که: «ولا تقتلوا اولادکم خشیی إِملاق نحن نرزقهم وایاکم ...» (الاسرا 31) و از بیم تنگدستی فرزندان خود را مکشید ماییم که به آنها و شما روزی میبخشیم آری کشتن آنان همواره خطا و اشتباه بزرگی است. اما باید توجه داشت که کشتن فرزندان از ترس تنگدستی با کنترل موالید متفاوت است همچنین باید این مسئله را نیز مد نظر قرار داد که تربیت فرزندان صالح از اهداف نظام خانواده در اسلام است که باید موجبات این امر نیز فراهم گردد. زیاده خواهی

و ایده آل طلبی و رفاه زدگی در تربیت فرزندان به گونه ای که والدین مایل باشند تعداد فرزند کمتری داشته باشند و در عوض فرزندان آنان از رفاه کامل برخوردار شوند، شیوه مناسبی در تربیت و نیز تنظیم خانواده نیست زیرا اگر تنهایی و تأثیرات سوء این مسئله را در خانواده های کم-فرزند که اکنون خود به والدینی بیخوهر یا برادر یا هر دو تبدیل شده اند و فرزندان از نعمت اقوام نزدیک و رفت و آمد با آنان و حمایت یا تمدد روانی حاصل از مرادفات فامیلی نزدیک بی بهره-اند وجود دارد لحاظ کنیم ملاحظه میشود که تعداد فرزندان در خانوادهها باید به نحوی صحیح و جدی مد نظر قرار گیرد و این تجدید نظر به معنای کثرت بیحد و حساب و یا کنترل بیمرز نیست بلکه باید با احتساب شرایط و امکانات موجود نه احتساب شرایط رفاه - زدگی به تعداد فرزندان افزود. به نظر میرسد نه کمیت را باید فدای کیفیت نمود و نه کیفیت را فدای کمیت بلکه به فرمایش قرآن کریم امر و اقصا فی مشیک (لقمان 19) را باید در تمام امور و شئون زندگی من جمله کثرت یا کنترل جمعیت لحاظ نمود. خداوند در قرآن فرموده فرزندان خود را نکشید خدا روزی آنها را میدهد. یعنی فرزندانی که دارید نکشید خدا روزی به آنها میدهد با استناد به این آیه قرآن. افزایش جمعیت در اسلام یک اصل است خداوند بارها در آیات قرآنی کسانی را که به خاطر فقر یا توهم فقر از بچه داری

جلوگیری میکند یا فرزندان را در رحم یا پس از آن میکشد سرزنش میکند؛ چرا که خداوند روزی رسان همه آفریدههایش است و به قول معروف هر آنکس که دندان دهد نان دهد. در آموزه های وحیانی، اسلام افزایش جمعیت در میان مسلمانان و مؤمنان یک ارزش است و خداوند برای فرزندان شدن افراد پادشاهای بسیاری تعیین و بیان کرده است یکی از گرایشهای طبیعی و غریزی در انسان علاقه به فرزند است.

از این رو یکی از دعاهاى افراد حتى، پیامبران داشتن فرزند است و حضرت ابراهیم (ع) در پیری (حجر/ 54 - 51 - صافات 101 و 83) و نیز حضرت زکریا (ع) در سنین کهنسالی خواهان فرزند میشوند (آل عمران 38-29-3- مریم ((و خداوند دعاهاى ایشان را مستجاب کرده و به ایشان فرزندانى میدهد. به هر حال، انسان در زندگی دنیا نیازمند اموری است که ارتباط تنگاتنگی با سعادت دنیوی او دارد و خود را با این، امور خوشبخت احساس می کند این علاقه مندی انسان به امور دنیوی هرچند که در شکل افراطی آن به ویژه در مقیاس با خدا و آخرت نادرست است ولی یک گرایش طبیعی و حتی ارزشی است؛ زیرا اگر به عنوان مقدمه اموری چون رضایت خداوندی، باشد یک ارزش قابل ستایش است. به خاطر همین علاقه مندی انسان به این امور خداوند مهمترین آزمونها را برای رشد و تعالی انسان و نیز پذیرش، ایمان در مال و فرزند قرار داده است (انفال/ 28- تغابن 15- 14- بقره / 155). گرایش به فرزند اختصاص به افراد خاص ندارد بلکه همه انسانها در هر درجه و مرتبه ای از ایمان و کفر به طور طبیعی و غریزی گرایش به فرزند دارند و علاقه مند هستند که فرزندی داشته باشند؛ چنان که میخواهند همسری داشته باشند تا در کنار او به آرامش برسند و از مواهب جنسی و لذایذ آن بهره مند شوند و تناسل و تولیدمثل کنند قرآن میفرماید زکریا دعا میکردند فهب لی من لدنک ولیا یرثنی و یرث من آل یعقوب مریم (6) (5) خدایا بچه میخواهم و به من هبه کن. حضرت زکریا (ع): «هنالک دعا زکریا ربه قال رب هب لی من لدنک ذریئ طیبئ إنک سمیع الدعاء آل عمران/ 38) بچه را باید از خدا خواست و برخی پیامبران که بچه نداشتند از خدا میخواستند. بعد میگوید: «و اجعله رب رضیا» (مریم 6) یعنی نه هر بچه ای بلکه بچه ای میخواهم که مورد رضایت تو باشد یا داریم که میگوید: «و أصلح لی فی ذریتی (احقاف 15) یعنی بچه و ذریئ اصلاح شده میخواهم. برخی از ایشان چون حضرت ابراهیم (ع) از پیامبران اولوال العزم است؛ چرا که به کهنسالی رسیده و فرزندان نداشته است و احساس میکند که از این جنبه در کمبود است حضرت آدم و حوا که نخستین انسانهای آفریده الهی هستند نیز خواهان برخورداری از فرزند و نسلی سالم و صالح بودند و به پیشگاه خداوندی دست نیایش و نیاز بلند کردند و از خداوند درخواست فرزند داشتند (اعراف/ 189) که این درخواست ایشان اجابت شد و نسل حضرت آدم (ع) در جهان به وجود آمد و گسترش یافت. از نظر قرآن فرزند نعمت و موهبت الهی برای والدین است (انعام/ 87 - 84 - انبیا 72 (69) و بر هر انسانی است که شاکر این نعمت باشد. پس از نظر قرآن و اسلام فرزند داشتن یک ارزش است و این ارزش هنگامی واقعی است که در مسیر تعالی انسان و انسانیت باشد و خود و فرزند را به سوی خدایی شدن و دستیابی به خلافت الهی انسان رهنمون سازد جایگاه جمعیت در روایات، علاوه بر قرآن که حجت واقعی ما مسلمانان نسبت به مسائل مختلف به خصوص در بحث جمعیت و افزایش آن میباشد و به آن سفارش کرده است از امام صادق (ع) روایت شده است که پیامبر خدا(ص) فرمودند: «تزوجوا فانی مکثر بکم الامم غدا فی یوم القیامی؛ از دواج کنید که من به سبب زیادی جمعیت شما بر دیگر امتهای مباحات میکنم [۸]

از این رو امروزه بسیاری از کشورها در حالت عدم تعادل جمعیتی قرار دارند از یک سو تعدادی از کشورهای در حال توسعه با مشکلات و مسائل رشد بی رویه جمعیت دست و پنجه نرم می سوی دیگر جوامع توسعه یافته از نتایج منفی شدن رشد جمعیت و سالخورده گی جمعیت رنج می برند، به عبارت دیگر اکثریت کشورهای جهان به نوعی با مسائل ناشی از عدم تعادل جمعیتی مواجه اند.

مطابق با فرمایشات مقام معظم رهبری در سالهای گذشته زنگ هشدار پیر شدن جمعیت در آینده ای نه چندان دور برای کشور ما به صدا در آمده و در ادامه مباحث به بررسی برخی از آثار و پیامدهای ناشی از کاهش جمعیت میپردازیم

افت سرمایه انسانی و نیروی کار فعال عدم رشد و توسعه اقتصادی از جمله آثار و پیامدهای منفی کاهش جمعیت تغییر ساختار 1. جمعی و به اصطلاح، پیر شدن جمعیت کشور و در نتیجه عدم رشد و توسعه اقتصادی است بدین معنا که انتقال هرم سنی جمعیت از جوانی به سالخوردگی در شرایطی است که محرکه اصلی و کلیدی توسعه منابع انسانی «می باشد؛ زیرا اگر به راستی دولتی بخواهد در خدمت مردم باشد و در تلاش برای توسعه اقتصادی جامعه باشد و همه توان و ظرفیت منابع ملی سرمایه و زیرساختهای سخت افزاری و نرم افزاری را به درستی به کار گیرد افزایش جمعیت عاملی برای شتاب روند توسعه اقتصادی می باشد؛ زیرا مهم ترین نیاز اولیه توسعه اقتصادی وجود نیروهای جوان فعال و کارآمد است، بنابراین کاهش جمعیت موجب پیری جمعیت است که خود مانعی برای رشد و توسعه اقتصادی خواهد بود. به عبارت دیگر، در شرایط کنونی که جامعه اسلامی ما با معضل گسل کاهش جمعیت مواجه است، این امر عامل مهمی برای عقب ماندگی و عدم توسعه کشور است

بنابراین میتوان این طور گفت که انباشت سرمایه انسانی منجر به توسعه اقتصادی میشود. شواهد گویای این واقعیت است که کشورها زمانی دارای رشد اقتصادی سریعتر خواهند بود که تحصیلات، آموزش مهارت های لازم برای ورود به بازار کار گسترش یابد البته این مسئله وابستگی زیادی به میزان مداخله های دولت در اقتصاد و فضای کسب و کار دارد در کشوری مثل هند، هزینه های زیادی صرف نظام آموزشی میشود و دولت با فراهم کردن شرایط فضای کسب و کار به صورت کارآمد تلاش کرده تا جوانان نقش مولدی را در اقتصاد این کشور بازی کنند افزایش فرصتهای شغلی توأم با بهره وری بالا به معنای افزایش تولید خدمات و کالاها است که این خود میتواند منجر به کاهش قیمت آنها شود. در مقابل کاهش نیروی انسانی، فعال میتواند منجر به کاهش تولید و بهره وری گردد.

پیری و بی نشاطی جمعیت ۲.

از دیگر مشکلات ناشی از تنظیم خانواده و کنترل جمعیت پیری جمعیت و فقدان نشاط و تحرک لازم اقتصادی، اجتماعی است روشن است که توسعه و رونق اقتصادی وابسته به نیروی جوان و کارآمد است با کاهش و رشد منفی، جمعیت جمعیت جامعه پیر میشود و از نشاط و سرزندگی لازم برخوردار نخواهد بود؛ زیرا جوانان مایه پویایی و سرزندگی جوامع هستند و غالب نوآوری ها، خلاقیت ها و نیز جبهه های اجتماعی سیاسی و اقتصادی توسط نیروهای جوان به منصه ظهور می رسد. در جامعه با جمعیت پیر دولتها و صاحبان سرمایه احساس خطر میکنند. اساساً ناامیدی بر جامعه سایه می افکند و جامعه به سمت محو شدن کامل حرکت می کند. ژاک شیراک نخست وزیر وقت فرانسه درباره کشور های مدرن اروپایی پیش بینی کرد اروپا در حال محو شدن است. به زودی کشور های ما خالی میشوند به همین دلیل بعضی کشور های بزرگ از جمله کانادا به طور جدی روی برنامه مهاجرت پذیری سرمایه گذاری کرده اند در حال حاضر ایالت کبک در کانادا حمایت از زادآوری را شروع کرده است در این ایالت برای نوزادان جدید 7500 دلار نقد در نظر گرفته شده است [9].

آسیب های اخلاقی و تربیتی 3.

یکی از پیامدهای منفی کاهش و نیز کنترل، جمعیت آسیب های اخلاقی و تربیتی است. جان رایان دین شناس کاتولیک امریکایی از زنان می خواهد که بچه های زیادی داشته باشند. وی معتقد است تأمین خانواده های بزرگ به انواعی از نظم نیاز دارد که حاصل آن زندگی موفق است. نوع زندگی ای که فقط با داشتن هزینه ادامه زندگی اتفاق می افتد؛ یعنی ایثار کردن احیای خود برای دست برداشتن از امکانات و پیش دستی برای رسیدن به آینده وی معتقد است کارشناسانی که به کنترل موالید معتقدند به نوع شخصیت هایی که لازم است درست شود تا جامعه به صورت متعادل رشد کند و به حیات خود ادامه دهد فکر نکرده اند. نکته دیگر اینکه خانواده های کم جمعیت ممکن است ثروتمند شوند اما ثروتمند شدن، آنان از فقیر ماندنشان خطرناک تر است. این موضوع به واقعیتی غیر قابل انکار اشاره دارد؛ زیرا ما در مباحث جمعیت شناختی، غالباً به آسیب هایی توجه میکنیم که از ترکیب فقر و پر جمعیتی خانواده ها به وجود می آید در این زمینه از یک سو از آسیب های اخلاقی و تربیتی ای که متوجه خانواده های کم جمعیت به ویژه تک فرزندی است، غافل میشویم و از سوی دیگر به منافع و فوایدی که در خانواده های پر جمعیت وجود دارد، توجه نکرده ایم؛ زیرا ترکیب رفاه و تک فرزندی خود مقوله ای است که میتواند موجب بروز مشکلات فراوانی شود؛ زیرا کودکان در

خانواده های کم جمعیت به ویژه تک فرزندی همواره با سلسله خواستها و انتظارات بی پایانی رشد میکنند که همه یا اکثر آنها برآورده می شود. از این رو، فرزندان در چنین خانواده هایی با مفاهیم ارزشی و اخلاقی ای نظیر، قناعت، ایثار، گذشت، کمک به هم نوعان، صبر، شکیبایی، تحمل مدارا و.... بیگانه خواهند بود از سوی دیگر به دلیل اصالت رفاه و لذت، والدین نیز فرزند بیشتر را «مزاحم» تلقی می کنند.

والدین در چنین خانواده هایی از نعمت فرزندان بی بهره خواهند بود، بنابراین اگر در نگرش دینی، قناعت، ایثار، گذشت، همیاری کمک به هم نوعان کار و تلاش برای رشد و راحتی دیگران و سایر ارزشهای اخلاقی فی نفسه ارزش است و رفاه و لذت مادی در درجه دوم اعتبار و اهمیت قرار دارد،

سیاستهای کاهش جمعیت تا حد پیدایش خانوادههای تک فرزند از این منظر، امری نامطلوب خواهد بود؛ زیرا کنترل جمعیت منجر به هسته ای شدن و تک فرزندی شدن خانواده شده، و این خود تابعی از اولویت یافتن رفاه و لذت مادی است. این امر تغییراتی را در رفتارهای جنسی مردان و زنان موجب می شود. دستیابی دختران و پسران در سنین مختلف به ابزارهای کنترل بارداری و اطمینان از عدم بارداریهای ناخواسته زمینه لازم را برای ایجاد روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده افزایش می دهد علاوه بر اینکه تنظیم خانواده و کنترل جمعیت دستاویز مناسبی برای مدافعان سقط جنین در جامعه می شود. [۱۰]

به همین دلیل جنبش اصلاح نژادی good birth movement شعار کاهش جمعیت، عقیم سازی کنترل زاد و ولد و سقط جنین را به عنوان آرمان جهانی خود در جهت رفع فقر و ایجاد جامعه ای متکامل معرفی کرده است طبیعی است که دستاوردهای این شعار نوید جامعه ای با اندیشه دستیابی به پیشرفت، اجتماعی بدون نیاز به دین و اخلاق است همان ص (288) این اقدامات غیر اخلاقی که در سایه شعارهای به ظاهر جذاب کنترل جمعیت و سقط جنینهای اختیاری صورت می گیرد توسط سازمان بهداشت جهانی بانک جهانی و یونسف در حال پیاده شدن در کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته اند به نظر میرسد اینها جملگی آسیبهای اخلاقی است که دامنگیر سیاست کنترل جمعیت می باشد.

انقطاع نسل بشر ۴.

از جمله آثار رشد منفی و کاهش جمعیت پیری و در نتیجه حرکت به سمت و سوی انقاع نسل بشر است؛ زیرا بر اساس آموزه های برگرفته از معارف ناب قرآن و اهل بیت علیهم السلام، یکی از مهم ترین فلسفه های ازدواج و تشکیل خانواده زاد و ولد و تشکیل اجتماعات بشری است. اصولاً فلسفه ازدواج و تشکیل خانواده بقای نسل بشری است که مطابق فلسفه آفرینش میباشد. افراد از طریق ازدواج و فرزندآوری موجب پیوند بین نسلها و تدوام نسل بشر میشوند اما اگر قرار باشد، علی رغم تشکیل خانواده تأکید بر اصل ازدواج باشد و زاد و ولد نه تنها به عنوان یک اصل مطرح نباشد، بلکه سیاست راهبردی جامعه تأکید بر کنترل موالید، باشد در بلندمدت جامعه با امحا و انقطاع نسل بشر مواجه خواهد شد؛ معضلی که امروزه بسیاری از کشورهای غربی با آن مواجه می باشند. کشور ما نیز در صورت تداوم سیاست کنترل جمعیت با این بحران جدی مواجه خواهد شد. مخالفان سیاست کنترل جمعیت معتقدند که کنترل جمعیت با فلسفه ازدواج در تنافی و تعارض است و اینکه تولیدمثل و داشتن فرزند زیاد در اسلام ذاتاً مطلوب است. [۱۱] همچنین کمبودها و مشکلات اقتصادی را ناشی از ناتوانی دولتها در برنامه ریزی صحیح می دانند و نه ناشی از فزونی جمعیت علاوه بر اینکه امکانات به اندازه نیاز وجود دارد و خداوند در قرآن کسانی را که از ترس کمبود روزی و یا فقر، اقدام به فرزندکشی میکنند سرزنش می کند. همچنین این گروه بر استعماری بودن سیاست کنترل جمعیت و نیز بر ضرورت تکثیر نسل به عنوان اصل ضروری در اسلام تأکید دارند. [۱۲]

بنابراین به نظر میرسد اصل اولی و به عنوان یک قاعده در متون دینی فزونی جمعیت امری پسندیده است. به عبارت دیگر اسلام و حتی همه ادیان، آسمانی پیروان خود را به افزایش جمعیت بالایمان و شایسته در حد توان توصیه میکنند اما طبیعی است که توجه به مقتضیات زمان مکان شرایط اقلیمی میزان جمعیت اقتضا دارد که با برنامه ریزی تدبیر و مهیا ساختن زیرساخت های لازم، جمعیت را در حدی که امکانات، پاسخگوست تکثیر و متعادل نمود در همین زمینه رهبر معظم انقلاب با تعدیل جمعیت در زمان حاضر مخالف بوده و در این زمینه می فرمایند: من معتقدم که کشور ما با امکاناتی که داریم میتواند صد و پنجاه میلیون نفر جمعیت داشته باشد من معتقد به کثرت جمعیت. هر اقدام و تدبیری که میخواهند برای متوقف کردن رشد جمعیت انجام بگیرد بعد از صد و پنجاه میلیون انجام بگیرد بنابراین نمیتوان به یک باره و به طور مطلق حکم به نفی افزایش و یا کاهش جمعیت داد توجه به مجموع شرایط و زیرساختها شرایط اکولوژیکی اقلیمی و تنوع آب و هوایی، تولیدات و محصولات کشاورزی و صنعتی نیروی کار و فرهنگ کار و.... امری ضروری است. از این رو، ممکن است در مقطعی افزایش جمعیت امری مطلوب و در مقطعی دیگر کاهش آن امری پسندیده باشد.

با توجه به ادله و شواهد موجود سیاست کنترل جمعیت سیاستی استعماری است. پیروی از سیاست های جهانی و توصیه و ترغیب مداوم و هنجار سازی نسبت به داشتن فرزند کم، و نفی مطلق افزایش جمعیت خطر رشد منفی جمعیت و پیر شدن جمعیت را به دنبال دارد؛ پدیده ای که اکنون بسیاری از کشورهای غربی از آن رنج میبرند البته کم فرزند بودن خانواده ها کشورهای غربی، عمدتاً حاصل و پیامد طبیعی صنعتی شدن و مدرنیته است نه توصیه و برنامه ریزی دولتمردان.

در حال حاضر هرم سنی جمعیت کشور ما حاکی از جوان بودن جمعیت دارد برخوردار بودن از این نیروی جوان میتواند به عنوان یک فرصت طلایی و قابلیت در چرخه توسعه و عامل پیش برنده رشد اقتصادی قلمداد گردد اما اگر تدبیر کارآمدی برای بهره گیری از این مؤلفه تأثیرگذار در تولید نباشد، این فرصت به تهدیدی برای نظام اجتماعی محسوب خواهد شد. بنابراین با توجه به رشد منفی جمعیت در کشور باید به رویکرد فزونی جمعیت روی آورد و افزایش جمعیت را در جامعه اسلامی ایران به عنوان یک سیاست راهبردی تلقی کرد در این زمینه فرهنگ سازی امری ضروری است باید توجه داشت که مشکلات موجود کشور تا حدودی ناشی از توزیع نامناسب جمعیت و تراکم جمعیت در شهرها و توسعه شهرها و عدم بهره برداری صحیح از منابع است. با برنامه ریزی صحیح و به کارگیری نیروهای جوان مولد در عرصه های گوناگون، می توان شاهد جامعه ای توسعه یافته بود.

هم چنین با فرض پذیرش ادله مخالفان مبنی بر رابطه معکوس فزونی جمعیت و توسعه، به نظر می رسد این امر بیشتر ناشی از توزیع نامناسب جمعیت و امکانات در شهرهاست. اما با استفاده از فرصت فزونی و جوانی جمعیت در کشور که موجب افزایش نسبت جمعیت فعال به جمعیت غیرفعال شده است امکان رشد اقتصادی و تأثیر مثبت جمعیت بر توسعه فراهم خواهد شد.

کاهش جمعیت بخش کشاورزی و اثر مستقیم بر اقتصاد کشور ۵.

برای درک اهمیت بخش کشاورزی لازم است به این نکته توجه شود که از دیدگاه برخی پژوهشگران کشاورزی، شناسه تاریخ و تمدن بشریت، است هدف نهایی کشاورزی از دیرباز تأمین غذا به عنوان یکی از مهمترین نیازهای حیاتی بشر تعریف شده است. در نظام جمهوری اسلامی ایران بخش کشاورزی وظیفه تأمین امنیت غذایی مکتبی بر تولید داخلی با استفاده علمی و کارآمد از منابع آب خاک و سایر منابع و حفاظت از منابع طبیعی را به عهده دارد این بخش با برخورداری از حدود ۱۲ درصد تولید ناخالص داخلی ۲۰ درصد اشتغال و سهم قابل توجهی از صادرات غیرنفتی و حدود ۸۰ درصد مواد غذایی مورد نیاز کشور جایگاه والایی در اقتصاد ملی دارد بنابراین تبعات کاهش جمعیت بخش کشاورزی بسیار جدی تلقی میشود [۱۳]،

جایگزینی نیروی کار مهاجر (خارجی همراه با تبعات فراوان اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن ۶.

یکی دیگر از پیامدهای اجتماعی اقتصادی کاهش جمعیت در ایران جایگزینی نیروی کار مهاجر با نیروی جویای کار داخلی است که در سالهای گذشته شاهد تبعات فراوان اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و حتی در بعضی (موارد امنیتی آن بوده ایم برای نمونه از دواجهای بی ضابطه با اتباع فقیر و محروم ایرانی و سپس رها ساختن هزاران فرزند بی سرپرست در استانهای مختلف کشور، یکی از نمونه های قابل تأمل بوده است. از سویی دیگر ایجاد مالکیت های غیر قانونی که در آینده به وجود آورنده مشکلات گوناگون، حقوقی سیاسی نیز خواهد بود اسناد روشنی وجود دارد که در جامعه اروپا به علت فقدان جهان بینی، معرفتی بنیان خانواده ها آسیب های فراوانی را تجربه کرده است. یکی از این آسیب های بسیار جدی توافق بر تداوم زندگی بدون فرزند است به طوری که به همین دلیل، نرخ رشد منفی را در این کشور های مرفه و ثروتمند تجربه می کنند متأسفانه نگاهی اجمالی به پایگاه های اجتماعی در عرصه اینترنت گواهی بر این ادعاست که نمونه های روشنی از پذیرش این هنجار منفی اروپایی در میان بخش هر چند اندکی از جامعه ایرانی رواج یافته است. [۱۴]

۷. افزایش هزینه های سلامت

سالمندان در جوامع نیاز به مراقبتهای ویژه ای دارند کاهش روند رو به رشد جمعیت و پیر شدن کشور منجر به این میشود که بخش عمده ای از جامعه که سالمندان آن هستند، نیازمند هزینه های بالا و مراقبتهای به خصوصی، شوند از طرفی سالمندان دیگر جزو سرمایه های انسانی مولد نیستند، و از طرف دیگر نیازمند دریافت مستمری مراقبت هزینه های مرتبط با سلامتی و نگهداری هستند. در

برخی کشورهای پیشرفته بخش قابل توجهی از هزینه‌های بخش سلامت صرف سالمندان میشود و حتی برای مراقبت و نگهداری از ایشان جذب پرستاران از دیگر کشورها نیز در دستور کار قرار گرفته است. در صورتی که نیروی انسانی جوان و مولد به حد کافی نباشد علاوه بر تحمیل هزینه‌های سنگین اقتصادی به کشور با کمبود نیروی انسانی نیز مواجه خواهیم بود وقتی نیمی از جمعیت یک کشور سالخورده باشد نیمه جوان جمعیت باید انرژی خود را صرف نگهداری و خدمات رسانی به نیمه سالخورده کنند و این بزرگترین چالش اقتصادی است. [۱۵]

۸. کاهش نشاط در سطح جامعه

جوانان مایه پویایی و سرزندگی جوامع هستند و غالب نوآوری، خلاقیتها و نیز جهشهای اجتماعی سیاسی و اقتصادی توسط نیروهای جوان به منصفه ظهور میرسد در جامعه با جمعیت پیر، دولت‌ها و صاحبان سرمایه احساس خطر میکنند اساساً ناامیدی بر جامعه سایه می افکند و جامعه به سمت محوشدن کامل حرکت می‌کند. ژاک شیراک نخست وزیر وقت فرانسه درباره کشورهای مدرن اروپایی پیش بینی کرد «اروپا» در حال محوشدن است به زودی کشورهای ما خالی می شوند به همین دلیل بعضی کشورهای بزرگ به طور جدی روی برنامه مهاجرت پذیری، سرمایه گذاری کرده اند. تردیدی نیست که مهاجرت پذیری دارای تبعات مختص به خود است. [۱۶] نتیجه گیری خانواده به عنوان مقدس ترین نهاد در اسلام نقش مهمی در افزایش و یا کاهش جمعیت دارد و در آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام نیز به آن اشاره شده است بنابراین دشمن در نظر دارد از انواع و اقسام راههای مختلف به اسلام و به خصوص تشیع از جمله کم کردن نیروی انسانی و جمعیت به ملت‌های اسلامی ضربه وارد کند لذا افزایش جمعیت یکی از برنامه های دولت اسلامی، ماست لذا با توجه به اینکه ما پیرو قرآن و اهل بیت(ع) هستیم مسئله جمعیت در کنار سایر عبادات و مسائل دینی و اعتقادی مورد تأکید قرآن و معصومین(ع)، نیز باید به عنوان یک ارزش تلقی شود که البته باید در چارچوب رعایت شئون و موازین دینی و حساب شده باشد، و از افراط و تفریط به دور بوده و محیط و شرایط و موقعیت خانواده‌ها نیز باید در نظر گرفته شود،

اما این را باید بدانیم که رزاق و روزی دهنده واقعی خداوند متعال است که اگرچه فرزند بیشتر مشکلاتی را در زمینه تربیتی و اقتصادی به همراه دارد لذا انسان در این دنیا برای راحتی خلق نشده است و هرچه سختی ببیند به خصوص در زمینه تربیت فرزندان اجر اخروی او بیشتر است. لذا تلاش در جهت تشویق خانواده‌ها به مسئله جمعیت خود یک ارزش در پیشگاه خداوند محسوب شده و از مصادیق امر به معروف می‌باشد

[۲] آریان پور منوچهر هزاره فرهنگ همراه پیشرو آریان پور، تهران جهان رایانه 1385، چاپ چهل و هشتم.

[۳] دیکشنری آنلاین و بستر

[۴] چه کسی از کاهش جمعیت میترسد؟ بررسی انتقادی پیامدهای آن. دیوید کلن ژانویه

2011)

[۵] قرآن کریم ترجمه مهدی مختاری انتشارات مؤسسه قرآن کریم الهادی 1381، چاپ سوم. [۶] تمنا، سعید؛ مبانی جمعیت شناسی، تهران انتشارات دانشگاه پیام نور 1387، چاپ پنجم [۷] جهانفر، محمد جمعیت و تنظیم خانواده، ۱۳۸۶

[۸] الحر العاملی، محمد بن الحسن وسائل الشیعی مؤسسه آل البیت، قم، 1374 [۹] مک کین، بیل تأملی درباره خانواده تک فرزندی آذر 1382 و اسفند 1384)، سیاحت غرب، سال اول ش 6 و سال سوم ش 32، ص 28-38.

[۱۰] گاردنر جان ویلیام جنگ علیه خانواده تلخیص و تدوین معصومه محمدی، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.

[۱۱] صادقی مریم جمعیت و توسعه ابعاد و چالش، ها، تهران مرکز مطالعات و پژوهش های جمعیت آسیا و اقیانوسیه

[۱۲] نوری همدانی، 1382؛ خرازی «کنترل جمعیت» (بهار 1382) فقه اهل بیت سال نهم، ش 33، ص 24 - 51

[۱۳] پدافند اقتصادی ش 13، آذر ماه 1394، ص 16

[۱۴] تودارو مایکل (1367)، مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه ترجمه مصطفی سرمدی و پروین رئیسی، فرد، تهران دفتر بین الملل کار

[۱۵] ستوده هدایت الله (1387) آسیب شناسی اجتماعی جامعه شناسی انحرافات)، چ نوزدهم، تهران، آوای نور.

[۱۶] طهرانی محمدحسین (1425ق) کاهش جمعیت ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین، چ دوم، مشهد، علامه طباطبایی